

מסה על ניצחוננו של הדיאלוג

פקדה אבבה

מסה זו נולדה מתוך ויכוח ודיון בקבוצה של חוקרות, חוקרים, מלומדות ואקטיביסטיות שהתכנסו יחד בניסיון ללמוד ולהתדיין על שחורות, זהות ואקטיביזם פוליטי בקהילת יהודי אתיופיה בישראל. במסגרת זו ביקשתי להציג הערכה מחודשת ועכשווית של מצבה הפוליטי של הקהילה.

במתכונתו המקורית, החיבור שביקשתי להציג בפני חברי וחברות הקבוצה עסק בדיון שכותרתו "על הסנטימנט היהודי כגורם מעצב (ומעכב) של הפעולה הפוליטית בקרב יהודי אתיופיה". השאיפה הייתה לנסות להתמודד עם שאלת הפעולה הפוליטית בקרב הקהילה בעת הזאת. על פי רוב, דיונים שכאלה נוטים להיות מורכבים וקשים. כדי להתגבר על כך, ומכיוון שמרכיב הזהות היהודית תופס את הנפח הגדול ביותר בתרבות הפוליטית בישראל, שאלתי כבר בתחילת הדיון על משקלו של מרכיב זה בקרב בני הקהילה בבואם לגבש תרבות פוליטית, שבסופו של דבר תוביל גם לגיבושה של פעולה פוליטית שתוביל לשינוי מצבם.

מתוך מודעות מלאה לכך שהתמונה שתעלה מן החיבור לא תהיה שלמה, ניסיתי להציע ניתוח פוליטי-חברתי שיפלאם דרך לעבר תפיסה פוליטית ישראלית מתקבלת על הדעת שתביא בחשבון את הישראליות ואת השוני הקיים במרחב הזה. המוטיבציה הייתה, כמובן, לאתגר את היהודיות הספציפית-מאור המכתיבה את סדר היום הדתי-תרבותי והחברתי-פוליטי בישראל. יהודיות זו יצרה מציאות שבה יש זיהוי כמעט מוחלט בין יהודיות לישראליות, אף שהמרחב הזה כולל בתוכו ישראלים לא יהודים וגם יהודים שמבקשים לראות ביהודיותם זהות תרבותית-דתית ולבנות לאומיות כלל-ישראלית שמביאה בחשבון את כלל תושבי המקום.

אין ספק שהמאמר במתכונתו המקורית, כפי שהוצג בפני חברי הקבוצה, נכשל בניסוח כלים תיאורטיים רגישים שיאפשרו להבחין בין המרחב הפוליטי למרחב הזהותי, שבכל אחד מהם פועל רעיון היהודיות, ולהציג את שניהם בהקשר ובדינמיקה מורכבים יותר.

כישלון זה הוא שהוליד את המסה שלפניכם, ודרכה אציג את מהלך הדברים. תחילה אתאר את הבעיה שבגינה נדרשתי לנושא, את האופן שבו ביקשתי להתמודד עימה, ואת הכלים התיאורטיים והפרקטיקה הפוליטית שלדעתי עשויים לאפשר התמודדות מיטבית. אחר כך אציג בקווים כלליים את הדינמיקה של הדיון בקבוצה עת הצגתי בפניה את טיוטת המאמר בגרסתו המקורית, דיון שהיה סוער באופן יוצא דופן, ובסופו רבים מחברי הקבוצה ביטאו עמדה שמתנגדת לרעיונות שניסיתי לבטא. לבסוף אסביר מדוע חשבתי שיהיה מועיל הרבה יותר לגנוז את המאמר במתכונתו המקורית ולכתוב את המסה הזאת, ודרכה להזמין אל הדיון ציבור רחב ככל האפשר.

***

בקובץ המאמרים **גזענות בישראל** (שנהב ויונה 2008) מופיע מאמרו של אורי בן-אליעזר "כושי סמבו, בילי-בילי במבו: כיצד יהודי הופך שחור בארץ המובטחת". המאמר עוסק, כפי שהכותב ועורכי הספר מעידים, "בהגזעתם של יוצאי אתיופיה בישראל" ו"באופן שבו בני הדור הצעיר מגיבים עליה" (בן-אליעזר 2008, 131). להלן קטע ממנו:

בתוך כמה שנים [ומרגע הגעתם לישראל] נדחקו המהגרים מאתיופיה אל תחתית הסולם החברתי. בחלוף הזמן אף התברר כי אין מדובר במצב זמני בלבד, בחבלי הגירה, וכי גם בני הדור השני מתקשים לשפר את מצבם בחברה. דומה שבישראל – שעוברת תמורות לרוב, שמדיניותה הכלכלית והרכבה הרמוגרפי השתנו לבלי הכר ושניכרים בה סממנים של רב-תרבותיות – יוצאי אתיופיה שרויים במצב של עזובה והזנחה. כיצד נסביר תופעה זו? האם דרכי השיקום שמציעים גורמים שונים, מקצתם ממשלתיים ומקצתם וולונטריים, עשויות לפתור את הבעיה? ומהי בעצם הבעיה?

[...] אפשר ששורש הבעיה הוא החופש היחסי שזוכים לו הגזענים, והיעדרן של תרבות פוליטית דמוקרטית ושל קבוצות אנטי-גזעניות שהיו עשויות למנוע את הגזענות; ואפשר שהבעיה טמונה גם באופייה של מחאת הצעירים. זוהי מחאה סגנונית שיש בה משום הסתגרות והימנעות מן הפוליטיקה הקונוונציונלית. השתלבות רבה יותר בפוליטיקה המעשית היומיומית עשויה אולי לשבור את מעגל הקסמים ההולך ונוצר. במעגל זה המצב הרב-תרבותי משמש משטר הצדקה להגזעת האתיופים ומעורר בכך את הגזענות כלפיהם, הגזענות גורמת להסתגרות, וההסתגרות מלבה ביתר שאת את הגזענות. שבירת מעגל הקסמים מחייבת תשתית תרבותית נבדלת של האתיופים, שהרי תרבות א-פוליטית לא תפתור את בעייתם אלא רק תחמיר אותה. לכן, התרבות הנבדלת של יוצאי אתיופיה, בעלת המאפיינים של מחאה ואף של חתרנות, חייבת להפוך מתרבות מתבדלת ולא שותפה לתרבות מתבדלת ושותפה. בני הדור השני יאלצו להיאבק כדי לפלס את דרכם בחברה הישראלית. כלום יש להם ברירה אחרת? (שם, 156).

על אף השנים הרבות שעברו מאז פרסומו של המאמר (שהתבסס על מחקר שנערך בשנים 1999-2005), הבעיות שהוא מעלה עדיין אקטואליות. כמה מהן לא רק שלא זכו לטיפול הולם, אלא אף החריפו. גם הבעיה הפוליטית שבן-אליעזר טוען במאמרו כי היא חלק מתפיסת המאבק של יהודי אתיופיה תקפה וקיימת. מנקודת מבט זו, הניתוח הפוליטי-היסטורי הקצר שהצעתי בחיבור המקורי שאל מה יש לעשות כעת מול המציאות הזאת. כמובן, יש דרכים רבות להתמודד עם שאלה זו. אני בחרתי בדגש הפוליטי, הפעולה הפוליטית, מכיוון שאני מזהה את המרחב הפוליטי כמרחב הפעולה האפקטיבי ביותר לשיפור תנאי החיים של כל קבוצה מופלית ומודרת. כוח פוליטי אפקטיבי עשוי להכריח את מנגנוני השלטון והקבוצות ששולטות בו להביא בחשבון קבוצות מודרות בעת חלוקת המשאבים הממשיים והסימבוליים. אין צורך בתיאוריות חברתיות ממולחות וגם לא בכלים מתוחכמים לאנליזה פוליטית כדי להבין שמצב כזה קשה עד מאוד להשגה בישראל. אין גם צורך ברגישות חברתית מיוחדת כדי לזהות אילו קבוצות בישראל מתקשות להבקיע את החומה החברתית-פוליטית כך שמנגנון חלוקת המשאבים יביא אותן בחשבון.

מרגע שכף רגלו של היהודי האתיופי הראשון דרכה על אדמת ישראל, המקום הזה, על יושביו, התקשה לעכל את נוכחותו. אשר על כן, במרבית הזמן הקיום של אנשי הקהילה האתיופית בישראל הוא בסימן מאבק והתנגדות, או בניסוח התמציתי והקולע של בן-אליעזר, "יוצאי אתיופיה שרויים במצב של עזובה והזנחה".

רחמים אלעזר, אחד מגיבוריה של קהילת יוצאי אתיופיה, מדור הפעילים למען העלייה, עלה לארץ בראשית שנות השבעים. כמו יתר העולים החלוצים באותן שנים וכמו אלה שהגיעו בעקבותיהם, אלעזר גילה כי המדינה מפעילה פרקטיקה גזענית נגד היהדות שלו ושל קהילתו, כופה עליו במרמה גיור לחומרה משפיל ומבזה ומפעילה סלקציה המקשה עליו ועל קהילה שלו לממש את זכותם כיהודים ולהיקבץ כאן יחד עם שאר יהודי העולם. הוא נאלץ לצאת למאבק חובק עולם לטובת מימוש זכות זו. בשנת 1975 שהה אלעזר בסבב הרצאות עולמי במסגרת המאבק שלו ושל חבריו להכרה בבני הקהילה ולמען עלייתם לארץ. כאשר התקבלה החלטה 3379 של העצרת הכללית של האו"ם, שקבעה כי הציונות היא "צורה של גזענות ואפליה גזעית", קרא לו משרד החוץ בדחיפות להציל את תדמיתה של מדינת ישראל. הגם שיש מקום לבחון את החלטת האו"ם באופן ביקורתי, לכאורה היא הייתה אמורה לעלות בקנה אחד עם חוויותיו של אלעזר. אלא שבשיחה שנערכה בשנת 2022 במרכז למורשת יהדות אתיופיה הוא סיפר כי כאשר נקרא אז להעיד בפני העולם שמדינת היהודים אינה גזענית, נחלץ לעשות כן ללא היסוס.

אינני כותב את הדברים האלה כדי לנגח את אלעזר או כדי לטעון שתפיסתו הייתה נאיבית במיוחד ואבד עליה הכלח. התחושה הייתה שאלעזר היה מפוכח בעת שאמר את הדברים. אפשר היה לראות שהוא מוטרד ממורשת העבר ביחסה של המדינה כלפי קהילתו; יתרה מזו, הוא היה מזועזע וחסר מנוחה מיחסה של החברה בישראל כלפי הקהילה בהווה.

עם זאת, קשה היה שלא להבחין כי הוא מתאמץ במידה יוצאת דופן להקפיד ולהיות שקול בביקורתו כלפי המדינה. מבחינתו, מדינת ישראל היא התגלמות היהודיות שלו, התגלמות המורשת היהודית המקודשת שלו, ועל אף חטאי העבר וההווה שלה צריך להמשיך להאמין בה ולהמשיך לקוות שתשנה את יחסה כלפי קהילתו. צריך להמשיך להאמין כי כוונותיה טובות.

סיפור זה ממחיש יותר מכול את בעיית היחסים בין הישראליות ובין היהודיות בקרב העולים מאתיופיה. יוצאי אתיופיה נמצאים תלויים באוויר בין שתיהן. מצד אחד, הם אינם יכולים להיצמד עד תום אל הישראליות, מכיוון שבעת הזאת רעיון הישראליות עדיין אינו מלא ומגובש באופן שיענה על המונח אזרח. מצד שני, הם גם אינם יכולים להיצמד עד תום אל היהודיות, מכיוון שההיסטוריה של המקום הזה מלמדת שיהדותם היא תמיד בחזקת הספק. לתפיסתי, מצב עניינים זה דוחף את יוצאי אתיופיה במהירות מבהילה לעבר מצב של מוות חברתי. במילים אחרות, "יוצאי אתיופיה בישראל נעשו קורבן לגזענות הדיפרנציאלית", שהמשטר הרב-תרבותי והניאו-ליברלי [שרואה את יהודי אתיופיה כמי שאינם ישראלים מספיק] מזה, ומדינת הלאום [שרואה אותם כמי שאינם יהודים מספיק] מזה מחזקים אותה ומשעתקים אותה" (בן-אליעזר 2008, 157).

אמנם יהודי אתיופיה נפגעים פגיעה חריפה מההבחנה בין הישראליות ליהודיות, אך צריך לזכור כי הבחנה זו היא תוצר של מבנה החברה הבסיסי בישראל – החברתי/תרבותי, ולא פחות חשוב מכך, הפוליטי – המטפח ומעודד ישראליות מאוד פריטיקולרית: ישראליות יהודית. המשמעות היא שהישראליות, דהיינו רעיון האזרחות כערך שצריך לקדם, קורסת מול רעיון היהודיות וחדלה מלהיות יסוד אזרחי. מודל זה אומץ בהתלהבות על ידי יהודי אתיופיה בישראל – קבוצה שבמובנים רבים מקור קיומה הבלעדי היה ועודנו הרעיון כי היהודיות היא מאפיין זהותי-חברתי, תרבותי ודתי, שאפשר את הישרדותה כקבוצה ייחודית ומובחנת בתוך אימפריה נוצרית. אולם לטענתי, למרבה הטרגדיה, המודל הזה אינו מכיל אותה באופן מלא ומחלט, מאחר שיהדותה מוטלת תמיד בספק, גם כאשר אנשיה מקבלים עליהם כל תנאי והגדרה שהממסד הדתי מציב בפניהם.

בניתוח הפוליטי-חברתי שהצעתי ביקשתי לפלס דרך לעבר תפיסה פוליטית שתביא בחשבון את הגיוון בחברה הישראלית. רציתי לאתגר את היהודיות הספציפית שמכתיבה את סדר היום הדתי, התרבותי, החברתי והפוליטי בישראל, ובה בעת להניח תשתית רעיונית לדיון על האופן שבו ישראליות יכולה לשמש ליהודי אתיופיה פלטפורמה אזרחית לפעולה פוליטית. כדי לצאת אל מחוץ להשקפת היהודיות, המניחה אחידות חברתית מדומיינת – אחידות שאף שאינה קיימת בפועל, בכוחה להטיל דופי בהיתכנותה של אחדות בסיסית ישראלית – ביקשתי להדגים כיצד יחידים וקבוצות שמוצאים עצמם מחוץ לגבולות הנחשבות יכולים ליצור פעולות פוליטיות בעלות אופי אמנציפטורי.

מי שמציע את המחשבה הזאת הוא ז'אק רנסייר, הקובע כי המנגנון הפוליטי שנוצר על בסיס הרעיון הדמוקרטי (שנתפס, שלא בצדק, כמובן מאליו) אינו כולל למעשה את רוב הדמוס (Rancière 2004). רנסייר דורש לפרק ולהרכיב מחדש את מושג הדמוקרטיה, ולהתחיל בהגדרת הדמוס. לדבריו, העם, שלכאורה אמור לבוא לידי ביטוי בדמוקרטיה ייצוגית, נמצא רוב הזמן מחוץ לגבולות הייצוג והנחשבות של התהליך הפוליטי, וכתוצאה מכך אינו יכול להשפיע על העניינים המשותפים לחברה. לפי הגדרתו של רנסייר, דמוקרטיה היא "הכוח הספציפי של מי שאינם מחזיקים בתואר המקובל שמאפשר הפעלת כוח" (שם, 5). משמע, דמוקרטיה איננה תהליך פוליטי מעגלי שמאשש משטר פוליטי מסוים על צורותיו השונות (למשל ממשלה ימנית, שמאלית או ממשלת מרכז); "דמוקרטיה היא מוסד הפוליטיקה עצמו כצורת הממשל החריגה" (שם, 6), מגדיר רנסייר. לדבריו, המאפיין המכריע של הדמוקרטיה הוא מצב פוליטי שכללי המשחק הפוליטיים ה"רגילים" נשברים בו תדיר, ולכן נוצר צורך לייצר פעולות פוליטיות שיכולות להתעלות מעל הנסיבות הקיימות. יוצאי אתיופיה, וכן אזרחי ישראל הערבים, עונים על התיאור הזה של הדמוס; שתי הקבוצות האלה נמצאות רוב הזמן מחוץ לגבולות הנחשבות של התהליך הפוליטי, ולכן הן גם כמעט לא משפיעות עליו. מכאן נובע שעצם נוכחותן מייצרת מצב חברתי-פוליטי של אי-הסכמה בסיסית בנוגע לסיטואציה החברתית-פוליטית. המרחב החברתי-פוליטי הרווח בדרך כלל אינו מביא אותן בחשבון, ולכן מתקבלות בו החלטות שלא פעם לא רק שאינן מיטיבות עימן, אלא אף מזיקות להן. לכן פעולה פוליטית היא הדרך היחידה שבה הקבוצות הללו יכולות להפוך לסובייקט פוליטי שהוא חלק מן ה"משותף".

עם הרעיון הזה, שהיה בשלבי גיבוש ועיבוד, באתי אל הקבוצה. סברתי שהפער בין הישראליות ליהודיות הוא שטח הפקר שהפך לאזור המחייה של יהודי אתיופיה. טענתי שזהו עניין שיש להתמודד איתו, במיוחד אנחנו, קבוצת מחקר שעוסקת בשחורות, זהות ואקטיביזם פוליטי בקרב קהילת יהודי אתיופיה בישראל. אני יודע שהפער הזה בין הישראליות ליהודיות, שבעיניי הוא מטריד, אינו חדש עבור מי שחי כאן, אבל אני גם יודע שהוא אינו מטריד את כולם במידה שווה עד כדי רצון להתמודד איתו. רבים בישראל מבקשים לראות בה מדינת לאום ליברלית; הם בטוחים בישראליות שלהם, ושום גורם או חלק בציבוריות הישראלית אינו מאיים או מערער עליה. אחרים מבקשים לראות בישראל מדינת לאום אתנית יהודית, והם בטוחים ביהודיות שלהם, ושום גורם אינו מערער עליה. שני חלקי הציבור האלה חיים עם הפער הזה כמות שהוא, ויחסם אליו הוא כאל מחלה כרונית שאמנם מתפרצת מדי פעם, אך במרבית הזמן היא אינה אקוטית.

לדעתי, הפער הזה יוצר בעיה דחופה במיוחד עבור יהודי אתיופיה, ולכן עלינו להתעקש לייצר באמצעותו פלטפורמה פוליטית חדשה שתשפר את מצבנו. את הרעיון הזה הצגתי בפני חברי וחברות קבוצת המחקר. זה עורר דיון סוער ולפרקים אף קיצוני.

***

כתיבה העוסקת בסוגיות של זהות היא תמיד קשה לעיכול, גם כשמסכימים עם תוכן הדברים. מבחינה זו, אני מבין את הטענה המרכזית של רבים מחברי וחברות הקבוצה: הם טענו כי הביקורת הפוליטית שאני מציע, שבעיניי היא מפתח לתיקון חברתי, נחוות בקרב רבים מיהודי אתיופיה כאיום חמור על זהותם היהודית, וכתוצאה מכך גם על הערכים המקודשים להם. טענה זו, בצורתה הפשוטה ביותר, קבעה כי הצעתי מובילה לדרישה שבני הקהילה יתפרקו מזהותם היהודית הקולקטיבית ויהפכו לאינדיווידואלים הקובעים את זהותם במנותק מההקשר הזהותי היהודי הרחב המתקיים במרחב שנקרא ישראל.

טענה זו מקבלת משנה תוקף כאשר מביאים בחשבון את השאיפה של רבים בציבור הישראלי להפוך את הזהות הלאומית או הדתית גם לזהות פוליטית. לטענתי, המורשת היהודית של יהודי אתיופיה, או כל מורשת דתית אחרת, אינה צריכה לחפוף את הפעולה הפוליטית שלהם. אני גם סבור שאפשר להגן על העמדה הזאת, אולי אפילו באופן משכנע, אולם לא זו מטרת המסה – הסוגיה הנדונה כאן מעלה שאלות שהתשובות עליהן אינן חד-משמעיות. זו גם הייתה הסיבה העיקרית שבגינה נולדה המסה הזאת על חשבון המאמר המקורי.

טענה אחרת שעלתה במהלך הדיון הייתה שאני מקריב את היהודיות של יהודי אתיופיה בישראל על מזבח שיתוף הפעולה הפוליטי עם קבוצות שייכות לא קונבנציונליות, למשל האזרחים הערבים בישראל. היו מי שטענו כי יש משהו לא הוגן בדרישה שיהודי אתיופיה, שהם בלאו הכי הקבוצה עם ההון החברתי, התרבותי והפוליטי הקטן ביותר בישראל, יציעו פתרון לפער המטריד שבין הישראליות ליהודיות. יש בוודאי מקום לטענה זו, אבל כדאי לזכור כי כמידת הכאב כך מידת המאמץ שבני אדם מוכנים להשקיע כדי לפתור בעיה שהשפעתה על חייהם מכרעת. אני סבור שהפער שבין ישראליות ליהודיות מייצר בעיה דחופה עבורנו, יהודי אתיופיה, ולכן מן הראוי שדווקא אנחנו נתעקש עליו ונגבש באמצעותו פלטפורמה פוליטית שבכוחה להביא לשיפור של ממש במצבה של הקהילה. התגובות שהמאמר עורר בקבוצה היו בוטות: מי בקרב יוצאי אתיופיה אתה חושב שיקרא את המאמר הזה? תגיד, אתה מדבר עם אתיופים? תהיתי, לא רק ביני לבין עצמי אלא גם בקול רם, למה שיוצאי אתיופיה לא יקראו את המאמר. האם הם קוראים רק דברים שהם מסכימים איתם? יתרה מזו, האם צמד המילים "יוצאי אתיופיה" מבטא רובד אנושי אחד ונוקשה שדרכו עוברת כחוט השני תפיסת עולם כה הומוגנית שאי-אפשר לחדור אותה עם רעיונות חדשים? האם בכלל אפשר לשאול את השאלות האלה בשמם של "יוצאי אתיופיה"? איך נדע, או לכל הפחות איך אדע אני, שלרעיונות האלה אין קונים, אם נקבע מראש שיוצאי אתיופיה לא קוראים טקסטים כאלה? האם זוהי קביעה מבוססת? ובכלל, האם לא כדאי לנו כקבוצה, כקהילה, להתגושש מדי פעם ולהתעמת זה עם זה ברעיונות שמוציאים את כולם מאזור הנוחות שלהם? הרי הטקטיקות למאבק חברתי ופוליטי בקרב

בני הקהילה לא השתנו מהותית זה כמה עשורים, ולא נראה שיש באופק מפנה חברתי-פוליטי חדש שעשוי לרענן את דרכי המאבק.

המחלוקת בקבוצה לא הייתה טכנית או טקטית, וגם לא נסבה על אסטרטגיות התמודדות עם מצבם הקשה של יהודי אתיופיה. כולנו חלקנו הבנה משותפת שיהודי אתיופיה שרויים במצב של עזובה והזנחה, אולם היינו חלוקים מאוד בשאלה אם רעיון היהודיות, שמראשית ימיה של מדינת ישראל פועל כמנגנון פוליטי, הוא פתרון אפשרי או שמא הוא מכשול. אני הצעתי פתרון שיסודו בערעור ובנייה מחדש של הפער בין ישראליות ליהודיות, שתקף לגבי כל הקבוצות המודרות בישראל; המתנגדים סברו כי הצעתי עלולה להיות מקור לאיום זהותי, שהרי היהודיות היא מקור כוח כמעט בלעדי של בני הקהילה, ולהתנגשות פוליטית מסוכנת – מכיוון ששיתוף פעולה פוליטי ישראלי, ולא דווקא יהודי, פירושו ערעור על הזיהוי שדבק בבני הקהילה כמי שמצביעים באופן מסורתי למפלגות הימין.

***

הניתוח החברתי-פוליטי שאני מציע חורג מגבולות הקהילה ומציע דרך לבחון לעומק את הישראליות המגוונת שקיימת כאן. כדי לעשות זאת יש לזנוח את הגישות הישנות, שמנסות למצוא דרכים יצירתיות לטשטש את המגוון הקהילתי, הפוליטי והזהותי הקיים בישראל, ולצלול אחת ולתמיד לבעיית היחסים בין הישראליות ליהודיות. אז ורק אז יהיה אפשר לייצר מחויבות כנה לסולידריות ישראלית כללית הנובעת מנכונות להרחבת גבולות השיח החברתי-הפוליטי ולשינוי פרדיגמת החיים בישראל, כך שכל מגוון המיעוטים בה יוכל לקבל סוף סוף לגיטימציה ולהתפרש בנוחות על פני המרחב הישראלי כולו.

הדברים האלה יפעילו בוודאי פעמוני אזהרה שיתריעו כי הישראליות, אם תהיה מעטפת כוללת, תאיים על היותה של ישראל מדינה יהודית. לדעתי, זו סכנה רק עבור אלה שרואים את ישראל כמדינה של יהודים בלבד; עבור מי שרואים בה מדינת היהודים, אבל לא רק של יהודים, רעיון הישראליות עשוי להתגלות כפלטפורמה אזרחית הולמת.

השאיפה היא כמובן למצב שבו הישראליות לא תאיים על הזהויות האישיות והקיבוציות של אזרחי המדינה. יתרה מזו, אני מאמין כי אם מצביעים את רעיון הישראליות בכלל, ואת ישראליותם של יוצאי אתיופיה בפרט, כתשתית הכרחית של הקיום בישראל, יוכלו החפצים בכך להחזיק בזהות יהודית (או בכל זהות אחרת) מוצקה ומוגדרת היטב, שבבסיסה הישראליות – זו תוכל לשמש תשתית אזרחית לפעילות פוליטית אפקטיבית.

המכון להיסטוריה ופילוסופיה של המדעים והרעיונות ע"ש כהן, אוניברסיטת תל אביב

ביבליוגרפיה

- בן-אליעזר, אורי, 2008. "כושי סמבו, בילי-בילי-במבו: כיצד יהודי הופך שחור בארץ המובטחת", יהודה שנהב ויוסי יונה (עורכים), *גזענות בישראל*, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, עמ' 130-157.
- שנהב, יהודה, ויוסי יונה (עורכים), 2008. *גזענות בישראל*, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- Rancière, Jacques, 2004. "Introducing Disagreement," trans. Steven Corcoran, *Angelaki — Journal of the Theoretical Humanities* 9(3), pp. 3-9.